

UDK 94-05Frankapan, M.
27-772(497.521.2)“14”
<https://doi.org/10.53745/ccp.48.93.6>

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. veljače 2024.
Prihvaćeno za objavljivanje: 1. travnja 2024.

INTERVENCIJE MARTINA FRANKAPANA U CRKVENU STRUKTURU GORIČKOG ARHIĐAKONATA ZAGREBAČKE BISKUPIJE SREDINOM 15. STOLJEĆA¹

Tomislav MATIĆ

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, 10 000 Zagreb
tom.matic@yahoo.com

U ovome članku analiziraju se tri aspekta intervencije Martina IV. Frankapana u crkvenu strukturu Goričkog arhiđakonata Zagrebačke biskupije. Prvi dio analize proučava sukob sa zagrebačkim Kaptolom oko prikupljanja desetina na posjedima Lipovca i Steničnjaka. Martin Frankapan po stjecanju tih vlastelinstava nije dozvoljavao da se na njima prikupljaju crkvene desetine, nego ih je pridržavao sebi, u slučaju Steničnjaka uz isplaćivanje određene kompenzacije Kaptolu. Posljednji od tih sporova okončan je 1464. godine, kada je Martin pristao isplatiti Kaptolu odštetu. Druge dvije analize tiču se Martinove izgradnje Župe sv. Leonarda i stjecanja hodočasničkih oprosta za župnu crkvu Blažene Djevice Marije na lipovečkom vlastelinstvu. Položaj tih župnih crkava dosad nije bio određen, a u ovome ih se radu ubicira u Liplje kod Bosiljeva i Goricu Svetojansku. Zaključeno je da je Martinovo nastojanje oko prisvajanja crkvenih desetina bilo vjerovatno motivirano željom za učvršćivanjem kontrole nad crkvenom strukturom njegovih vlastelinstava. Također je zaključeno da se barem dio motivacije sastojao od duhovne dobrobiti stanovnika njegovih posjeda.

KLJUČNE RIJEČI: srednji vijek, Zagrebačka biskupija, Frankapani, topografija, crkvena povijest

Uvod

Odnos između svjetovnih i duhovnih struktura u srednjem vijeku nije bio jednodimenzionalan i nije ga lako rekonstruirati. U ovome ćemo radu analizirati neke od njegovih

¹ Ovaj je rad rezultat istraživanja koje je financirala Hrvatska zaklada za znanost u sklopu projekta *Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14. – 16. stoljeće)* (IP-2020-02-8706).

aspekata na primjeru intervencija Martina IV. Frankapana u crkvenu strukturu najzapadnijeg arhiđakonata srednjovjekovne Zagrebačke biskupije – onog Goričkog – sredinom 15. stoljeća. Područje koje ćemo proučavati sastoji se od vlastelinstava Lipovca, Steničnjaka i Bosiljeva, što je uvjetovano slučajevima na koje ćemo se fokusirati. Ti su slučajevi sukob između Martina Frankapana sa zagrebačkim Kaptolom oko prikupljanja crkvenih desetina na vlastelinstvima Lipovca i Steničnjaka, Martinovo osnivanje župne crkve sv. Leonarda i njegovo stjecanje hodočasničkih oprosta za župnu crkvu Blažene Djevice Marije.

Martinove sporove s Kaptolom oko prikupljanja crkvenih desetina analizirat ćemo na temelju izvora proizašlih iz odluka kraljevskih i papinskih sudova te intervencija svjetovnih vlasti. Ti događaji dosad nisu bili predmetom sustavne analize. Istražit ćemo uzroke i tijekom rečenih sukoba te njihove implikacije na shvaćanje odnosa između vlastelina i duhovne vlasti u srednjovjekovnoj Slavoniji. Glede drugih dvaju slučajeva koje ćemo analizirati u ovome radu, polazišne točke činit će dvije Martinove molbe upućene papi za dodjelu hodočasničkih oprosta župnim crkvama sv. Leonarda i Blažene Djevice Marije. Prvi korak bit će ubikacija tih dviju crkava, a tek ćemo potom moći donositi daljnje zaključke o značenju tih Martinovih intervencija u župnu strukturu Goričkog arhiđakonata. Materijal kojim ćemo se pritom koristiti sastojat će se također poglavito od izvora, i to srednjovjekovnih popisa župa Zagrebačke biskupije, popisa crkvenih desetina i novovjekovnih kanonskih vizitacija.

Analizom Martinovih intervencija u lokalna crkvena pitanja nastojat ćemo pridonijeti boljem shvaćanju odnosa svjetovnog vlastelina prema crkvenim strukturama u kasno-srednjovjekovnoj Slavoniji, ali i pridonijeti sakralnoj topografiji Goričkog arhiđakonata. Ubikacijom spomenutih dviju crkava upotpunit će se slika župne strukture Zagrebačke biskupije u kasnom srednjem vijeku, a spoznavanjem njihova položaja moći ćemo razumjeti razloge pažnje koju im je Martin Frankapan posvećivao.

Nažalost, još nema cjelovite i sustavne biografije Martina IV. Frankapana, a one koje postoje uglavnom su zasnovane na starijim studijama. Za potrebe ovoga rada dovoljno je reći da je su se njegovi posjedi prostirali širom sjeverozapadne srednjovjekovne Hrvatske i zapadnog i južnog dijela Slavonije te sjeverozapadne Bosne. Njihov je sastav tijekom desetljeća varirao, jer je s protokom vremena neke stekao, a neke izgubio. Dio posjeda stekao je naslijeđivši ih od oca Nikole IV., posjede u Primorju i Okić, dio kupovinom ili sličnim načinima, a dio brakovima. Ženio se dvaput, Jejenom od Lipovca i Dorotejom, udovicom Ivana Blagajskoga. Ni s jednom suprugom nije imao (preživjele) djece.² Prostor kojim ćemo se u ovome radu baviti, srednjovjekovni Gorički arhiđakonatski Zagrebačke biskupije, pokrивao je velik dio Martinovih posjeda. Bio je to jedan od četrnaest tadašnjih arhiđakonata, administrativnih područja formiranih radi lakšeg nadgledanja župnog klera. Gorički je arhiđakonatski

² Petar STRČIĆ, »Frankapan, Martin IV«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4 (gl. ur. Trpimir MACAN), Zagreb, 1998., str. 416–418. Većina podataka u ovoj natuknici preuzeta je iz: Vjekoslav KLAIĆ, *Krčki knezovi Frankapani. Knjiga prva: Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.)*, Zagreb, 1901.

postojao još prije 14. stoljeća, bio je vrlo velik i nalazio se na jugozapadnom kraju Zagrebačke biskupije.³

1. Sporovi i sukobi oko prikupljanja crkvenih desetina

Nije rijetka pojava da pogreške ili propusti povjesničara ili pogrešno shvaćanje izvora određuju percepciju prošlih događaja ili povijesnih osoba. Tako je Martin Frankapan ušao u povijest kao »Martin Pobožni« zahvaljujući Vjekoslavu Klaiću (1849. – 1928.), koji je pročitao manjkavo izdanje djela *Rerum hungaricarum decades* kasnosrednjovjekovnog povjesničara Antonija Bonfinija i citirao ga u svojoj monografiji o obitelji Frankapan, ustvrdivši da su Martina njegovi suvremenici prozvali »pobožnim« (*divinus*) i pretpostavivši da ga je Bonfini tako nazvao zato što je želio naglasiti njegovu brigu za crkve i samostane.⁴ Mogli bismo reći da je time Klaić Martinov ugled podigao više nego što je potonji zaslužio, jer ga Bonfini zapravo nikada nije nazvao pobožnim. Naime, na mjestu na koje se Klaić referirao Bonfini je nabrajao članove obitelji Frankapan iz vremena kralja Matije Korvina (vladao 1458. – 1490.), a nakon Martina naveo je Dujma (*Dimus*).⁵ To su ime, koje im je vjerojatno bilo neobično, a riječ stoga teško čitljiva, izdavači (uključivši Ivana Sambucusa u seminalnom izdanju iz 1568.) pogrešno pročitali kao *divinus* i odande se rodila legenda o Martinovoj pobožnosti.⁶

Otada nadalje, bilo je lako svaki čin koji, u kontekstu kasnog srednjeg vijeka nije bio neuobičajen za tadašnje visoko plemstvo pripisati Martinovoj tobožnjoj pobožnosti i dobroti.⁷ Stvarnost je pak složenija. Iako je neosporno da se Martin Frankapan bavio crkvenim pitanjima, pa i darivao crkvene ustanove, često je bio u žestokim, pa i nasilnim sukobima s tadašnjim klerom. Povijest njegovih sukoba sa zagrebačkim Kaptolom duga je i krvava. Krajem 1463. papinski je sud potvrdio njegovu ekskomunikaciju zbog prijestupa protiv zagrebačkog Kaptola. Naime, Kaptol ga je već prethodno ekskomunicirao zbog uskraćivanja desetine, ali se Martin žalio papinskom sudu. Kaptol je pak pred istim sudom iznio molbu da se slučaj ne povjeri nekome od lokalnih klerika, jer se bojao Martinove moći i sumnjao da bi lokalni sudovi mogli donijeti pristranu presudu. Molba je uvažena i slučaj se dalje vodio u Rimu. Međutim, Martin se oglušio na sudske pozive i osuđen je u odsut-

³ U vezi srednjovjekovnih arhidakonata Zagrebačke biskupije, vidi uvodnu studiju Andrije Lukinovića u: Andrija LUKINOVIC – Antun DEVIC – Stjepan RAZUM, prir., *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije. I. Gorski arhidakonat*, sv. 1:1639. – 1726., Zagreb, 2006., str. 7–15.

⁴ V. KLAJĆ, *Krčki knezovi*, str. 240. Martinom Pobožnim zove ga i na drugim mjestima, npr. *Isto*, str. 6, 162, 272, 352.

⁵ Greška je ispravljena u suvremenom izdanju. Vidi: Antonius DE BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, vol. 4, (ur. József FÖGEL, Béla IVÁNYI, László JUHÁSZ), Budimpešta, 1941., str. 4.

⁶ Vidi: Antonio BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades quatuor, cum dimidia*, (ur. Iohannes SAMBUCUS), Basel, 1568., str. 564.

⁷ Primjerice, Emilij Laszowski tako tretira njegovo reguliranje podložničkih obveza općine Desinca, napisavši da je to učinio jer je bio »vrlo pobožan i dobar čovjek«. Emilij LASZOWSKI, *Povijest Desinca – Prhoća nekoć hrvatske plemenske općine stare županije podgorske*, Zagreb, 1914., str. 16–17. I u kontekstu gradnje trsatskog samostana isti ga autor na više mjesta naziva »pobožnim knezom«. Vidi: Emilij LASZOWSKI, *Gorski kotar i Vinodol: dio državnine knezova Frankopana i Zrinskih: mjestopisne i povjesne crtice*, Zagreb, 1923., str. 114–115. Klaićevoj pogrešnoj interpretaciji podlegli su i drugi autori koji su citirali njegovo djelo, sve do najnovijeg vremena.

nosti. Prema optužbama koje je Kaptol iznio, Martin je 1456. godine, nakon smrti prethodnog vlasnika, grofa Ulrika Celjskog, zaposjeo dvorac Steničnjak, koji je potpadao pod gorički desetinski okrug, i tada ga držao. Kako su desetine iz tog okruga pripadale Kaptolu, kaptolski su sakupljači pokušavali prikupljati desetine i s Martinovih posjeda, ali ih je mjesno stanovništvo odbijalo davati, jer su im to zabranili Martin i njegovi suradnici, od kojih je u izvoru imenovan župnik Četvrtkovca u njegovoj službi, glagoljaš Pavao. Godine 1463. sukob se pogoršao jer su Martin i Pavao sebi pridržali žito, vino i druge proizvode koje je Kaptol prikupio na ime desetine u vrijednosti od četiri stotine dukata. Osim toga su i poslali svoje ljude da opljačkaju kaptolski posjed Sisak, gdje su ubili trojicu kaptolskih ljudi i mnoge ranili te oteli mnoge stoke i stvari tamošnjim stanovnicima.⁸

Nakon intervencije papinskog suda i ostrogonskog nadbiskupa Martin je pristao isplatiti Kaptolu odštetu za te zločine, ali je mirenju pristupljeno odvojeno za uskraćivanje spornih desetina i za štete nanesene 1463. godine. Glede desetina mir je postignut pred ostrogonskim nadbiskupom i kardinalom Dionizijem Szécsijem u Stolnom Biogradu u travnju 1464., a iznos odštete iznosio je pet stotina i pedeset florena.⁹ Do mirenja glede šteta nanesenih 1463. godine došlo je 5. srpnja 1464. u Martinovu kaštelu Jastrebarskom, kada je na ime odštete u iznosu od četiri stotine florena za neisplaćene desetine i dvije tisuće za otetu stoku i stvari dao Kaptolu kaštel Gradac kod Hrastovice, koji je bio dio miraza njegove supruge Doroteje Blagajske, ali uz povlasticu da će ga on nastaviti držati kao kaptolski feud do svoje smrti. Od posjeda rečenog kaštela samo su tri sela imala odmah pripasti Kaptolu.¹⁰

Taj slučaj indikativan je za Martinov odnos prema zagrebačkom Kaptolu a i, kako ćemo vidjeti, crkvenoj vlasti općenito. Naime, budući da je župnik Četvrtkovca naveden kao suučesnik njegovih zločina, pogotovo u kontekstu uskraćivanja desetine, moguće je pretpostaviti da je korijen sukoba bilo pitanje crkvene nadležnosti nad Martinovim posjedima. Tu pretpostavku osnažuje činjenica da to nije bio njegov jedini sukob sa zagrebačkim Kaptolom, a ostali slučajevi imali su sličnu potku kao taj. Sljedeći slučaj koji ćemo promotriti izravno se tiče područja koje je u fokusu ove analize, odnosno podgorskog distrikta. U svibnju 1442. godine zagrebački je Kaptol pred kralja Vladislava I. Jagelovića (vladao 1440. – 1444.) iznio optužbe protiv Martina Frankapana, prema kojima je zabranio da se Kaptolu isplaćuje desetina s distrikta Podgorje i pridržao ju sebi. Kaptolski posjed Petrovinu, koji se nalazio u tom distriktu, nasilno je dao oduzeti kanoniku Fabijanu, koji je u to vrijeme bio zakupnik toga posjeda. Također je naredio da se provali u tamošnju crkvu sv. Petra i da se odnese žito koje se ondje čuvalo, a sve prihode petrovinskog posjeda pridržao

⁸ Andrija LUKINOVIĆ (ur.), *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis* (dalje: MHEZ), sv. 7: 1441–1465, Zagreb, 2004., str. 458–471, dok. 433.

⁹ MHEZ 7, str. 492–493, dok. 441.

¹⁰ MHEZ 7 str. 504–509, dok. 449 i 450. Vidi i: Baltazar Adam KRČELIĆ, *Povijest stolne crkve zagrebačke* (prev. Zlatko ŠEŠELJ), Zagreb, 1994., str. 211. Kralj Matija ranije je te godine novom donacijom bio potvrdio Martinu neke njegove posjede, uključivši Gradac, u zamjenu za Krupu, koju je Martin predao kralju. Vidi: Lajos THALLÓCZY – Samu BARABÁS, *Codex diplomaticus comitum de Frangipanibus* (dalje: CDCF), sv. 2: 1454–1527, Budimpešta, 1913, str. 64–66, dok. 61. Gradac je Martin 1479. godine, netom prije smrti, predao Kaptolu, zajedno s drugim utvrdama u okolici. Vidi: Jakov STIPIŠIĆ – Miljen ŠAMŠALOVIĆ, »Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije (Nastavak – do smrti kralja Matije Korvina)«, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 3, Zagreb, 1960., str. 623, br. 2884.

je isto tako sebi, s namjerom da i njih i oduzete desetine ubuduće prikuplja sam.¹¹ Unatoč kraljevim opomenama i prijetnjama, desetine i Petrovina nisu bili vraćeni Kaptolu do kolovoza iste godine, kada je kralj ponovio zahtjev da budu izručeni Kaptolu, ovaj put u njega uključivši i Martinova brata Stjepana kao njegova suučesnika u zločinu.¹²

Taj slučaj i njegova veza s prethodnim otkrivaju da se ni ovdje nije radilo ponajprije o nasilnom otimanju kaptolskih prihoda, nego o pitanju crkvene nadležnosti. Martin Frankapan je, naime, oženio vlasnicu posjeda koji su se nalazili na teritoriju distrikta Podgorje, Jelenu od Lipovca, a godine 1442. ona mu je darovala sve svoje posjede i tako je on postao punopravni vlasnik utvrde Lipovec, trgovišta Jastrebarsko te kaštela Kostajnice i Komogovine.¹³ Prva dva od navedenih posjeda nalazili su se u distriktu Podgorje i njihovim je stjecanjem Martin ušao u taj distrikt, stvorivši novu situaciju za zagrebački Kaptol. Ako uzmemo u obzir koji su se posjedi nalazili u sklopu lipovečkog vlastelinstva 1455. godine, a protezali su se od Slavetića do Desinca i obuhvaćali Volavje i Jastrebarsko,¹⁴ očito je da se Petrovina nalazila usred toga vlastelinstva. Martin vjerojatno nije želio tolerirati kaptolsku crkvenu vlast na teritoriju pod svojom vlašću, a zaposjedanjem Petrovine ukinuo je anomaliju usred svojeg vlastelinstva i zaokružio svoju domenu.

Crkvenu je ingerenciju nad svojim posjedima Martin, kako se čini na temelju njegovih postupaka, shvaćao vrlo ozbiljno. Kao vlasniku posjeda imalo mu je pripasti i patronatsko pravo nad crkvama koje su se na njima nalazile, i stoga je vjerojatno i kontrola nad župnicima i njihovim приходima, iz njegove perspektive, bila pitanje njegove vlasti. Ako se vratimo slučaju otuđivanja desetina goričkog distrikta, vidjet ćemo da je predmet bio složeniji nego kakvim su ga kaptolske optužbe prikazale. Naime, u molbi koju je Martin uputio papi u lipnju 1463., a koja je vjerojatno prethodila napadu na sisačko vlastelinstvo, jer se on u njoj ne spominje, između njega i Kaptola bio je tada na snazi dogovor. Prema tom dogovoru Martin je sve plodine sa svojih posjeda koje su se na ime desetina imale isporučiti Kaptolu otkupljivao od kaptolskih sakupljača. Faktički, time je davanja u naturi zamijenio davanjem u novcu. Međutim, Kaptol je bio nezadovoljan iznosom koji je primao te je zbog toga ekskomunicirao Martina. On je pokušao riješiti spor pregovorima, ali je Kaptol odbio primiti njegova zastupnika. Zbog toga je zamolio papu Pija II. (vladao 1458. – 1464.) da imenuje ili ostrogonskog nadbiskupa ili biskupa Otočca da istraži slučaj i odriješi ga kazni.¹⁵ Njegova je molba urodila plodom i papa je zaista zadužio biskupa Otočca da tako učini.¹⁶

Isprava koju je papa izdao 11. studenoga 1463. godine dodatno rasvjetljava slučaj. U njoj stoji da je Martin prethodno papi dao iznijeti predstavku u kojoj je tvrdio da je sa zagre-

¹¹ MHEZ 7, str. 20–21, dok. 25. Vidi: i B. KRČELIĆ, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, 202–203. Petrovina je vrlo star kaptolski posjed. Darovao mu ga je zagrebački biskup 1235. godine. Vidi: Emilij LASZOWSKI, *Stara hrvatska županija podgorska*, Zagreb, 1899., str. 4, 15 i 52 i Metod HRG, »Ubikacija nekih župa zagrebačke biskupije iz 14. stoljeća«, *Croatica christiana periodica*, god. 1, br. 1, Zagreb, 1977, str. 58.

¹² MHEZ 7, str. 22, dok. 26.

¹³ Lajos THALLÓCZY – Samu BARABÁS, CDCF, sv. 1: 1133–1453, Budimpešta, 1910., str. 336, dok. 326. Vidi i: Stjepan RAZUM, »Samoborski kraj u srednjem vijeku«, *Samobor. Zemljopisno-povijesna monografija*, sv. 1 (ur. Dragutin FELETAR), Samobor, 2011., str. 206.

¹⁴ CDCF 2, str. 9–10, dok. 11.

¹⁵ MHEZ 7, str. 445–446, dok. 425.

¹⁶ MHEZ 7, str. 446–447, dok. 426.

bačkim Kaptolom bio postigao dogovor oko isplate desetina sa svojih posjeda i da je taj dogovor poštovao te da Kaptolu nije nanio nikakvu štetu. Prema njegovim tvrdnjama Kaptol je sve njegove prijestupe naprosto izmislio te bi stoga i njegova ekskomunikacija bila ilegalna. Kako je ovdje spomenut i napad na sisačko vlastelinstvo, do njega je očito došlo nakon lipnja iste godine, ali je Martin također tvrdio da je Kaptol sve njegove prijestupe i u tom slučaju izmislio. Papa je istragu bio povjerio Blažu, biskupu Otočca (kao što smo vidjeli), a on je u međuvremenu istražio slučaj i presudio da je Martin nevin i da Kaptol ima isplatiti odštetu od deset tisuća dukata, od kojih polovica ima ići njemu, a polovica papi. Tim je dokumentom papa naredio ostrogonskom nadbiskupu da utjera tu kaznu i naložio da u tu svrhu smije zaplijeniti sve kaptolske prihode s posjeda Martina i njegove braće te Franje Blagajskog.¹⁷

Iz priloženog je očito kako je Kaptol s pravom brinuo da od lokalnih sudova neće dobiti pravednu presudu, ali na temelju ovoga možemo iznijeti još neke zaključke. Kao prvo, Martin je, kao što smo vidjeli, smatrao da je s Kaptolom postigao dogovor glede desetina sa svojih posjeda – i to vjerojatno svih posjeda, a ne samo Steničnjaka, koji u njegovoj molbi iz lipnja 1463. godine uopće nije spomenut. Umjesto uobičajenog desetinjena poljoprivrednih proizvoda i stoke, isplaćivao je Kaptolu novčani iznos. Međutim, vjerojatno je sam određivao veličinu tog iznosa, s obzirom na to da se Kaptol smatrao zakinutim. Također, kako u izvorima ne stoji kako se desetina nije prikupljala, nego samo kako je desetinske plodine Martin »otkupljivao« od kaptolskih predstavnika, smijemo zaključiti da su sporne plodine zapravo bile isporučivane – njemu. Tom je praksom Martin mogao silno povećati prinose od svojih podložnika i njome je praktički uklonio kaptolsku jurisdikciju iz gospodarskih odnosa na svojim posjedima. Kao drugo, očit je silan utjecaj koji je imao kod pape jer je uspio isposlovati da se slučaj povjeri istražitelju za kojeg su svi uključeni znali da nije i ne može biti nepristran. Biskupiju Otočca je, naime, par godina prije te istrage osnovao Martinov brat Sigismund.¹⁸ Biskup Blaž bio je pod kontrolom Frankapana, ali je očito i papa bio na njihovoj strani, jer je njegova presuda u osnovi bila identična onome što je Martin već činio: desetine i kaptolski prihodi s njegovih posjeda imali su biti prepušteni njemu da raspoláže njima kako želi. Iako je Kaptol, kao što smo vidjeli, naposljetku pred papinskim sudom oborio tu presudu, vjerojatno je za to morao upeti znatne diplomatske snage. Ni povoljna presuda nije Kaptolu mnogo značila, jer su kaptolski predstavnici izjavili da protiv Martina ne mogu utjerati pravdu, jer je previše moćan. Do izmirenja je došlo tek nakon što je sud naložio kako ga se mora javno proglasiti ekskomuniciranim i pozvao ugarskoga kralja i sve ugarske prelate i velikaše da ga prisile na isplaćivanje odštete Kaptolu.¹⁹

Martinu je vjerojatno išlo u prilog to što se angažirao u ratu protiv Osmanlija. Naime, u svojoj predstavi papi istaknuo je da mu Kaptol svojim neprestanim dodijavanjem otežava obranu njegovih posjeda od Osmanlija, koji iz Bosne upadaju na njih i nadomak su osvajajući nekih njegovih utvrda, a papa je pri donošenju presude ustvrdio da je njegova dužnost kao poglavara kršćanstva braniti kršćanske prvake od Osmanlija. Papa Pio II. tijekom

¹⁷ MHEZ 7, str. 456–458, dok. 432.

¹⁸ V. KLAJČ, *Krčki knezovi*, str. 72.

¹⁹ MHEZ 7, str. 479–491, dok. 440.

svojem se pontifikata snažno angažirao oko organizacije križarskog rata protiv Osmanskog Carstva i zbog toga je 1459. – 1460. godine u Mantovi sazvao kongres izaslanika kršćanskih vladara, na kojem je iznio program paneuropske regrutacije i financiranja pohoda.²⁰ Upravo je na tom kongresu kao poslanik kralja Matije Korvina sudjelovao Stjepan Frankapan, Martinov brat, kao i biskupi u službi Frankapana,²¹ a Stjepan je i sredinom 1463. godine kao kraljev poslanik boravio na papinskom dvoru u Rimu.²²

Možemo, dakle, pretpostaviti da je Martin imao načina preko brata ili biskupa u službi obitelji utjecati na papu. Isto tako, Martin je zaista ratovao protiv Osmanlija tijekom njihova osvajanja Bosanskog Kraljevstva ljeti 1463. godine i sprječavao njihove upade u Hrvatsku, a sudjelovao je i u pohodu kralja Matije na Bosnu ujesen 1463. godine, kada je kralj osvojio Jajce i druge zapadnobosanske utvrde. Martinovo je sudjelovanje u tom pohodu kralj potvrdio u ispravi izdanoj 23. studenoga u netom osvojenom Jajcu.²³ Nije lagao niti da su neke njegove utvrde u opasnosti da budu osvojene, jer jedna od njih koja se nalazila u Bosanskom Kraljevstvu – Kamengrad na Sani (*«castri Kywar vocati, in regno Bozne habito»*) – zaista i jest bila osvojena, ali ju je Martin oslobodio, o čemu je posvjedočio u darovnici jednom svojem službeniku izdanoj 5. rujna u Steničnjaku.²⁴ Napad na Sisak i otimanje stoke do kojeg je pritom došlo, kao i otuđivanje već prikupljene kaptolske desetine 1463. godine, vjerojatno su se dogodili radi prikupljanja resursa za ratovanje protiv Osmanlija i nisu imali veze s uskraćivanjem desetina s Martinovih posjeda. Zato su i prilikom mirenja ti zločini tretirani odvojeno. Valja napomenuti i da je napad na sisačko vlastelinstvo Kaptol prijavio ne samo papi nego i kralju Matiji. Potonji je 9. rujna 1463. godine naredio istragu tog slučaja, kojom je utvrđeno da su kaptolske optužbe istinite.²⁵

Ugled borca protiv Osmanlija i obiteljski utjecaj vjerojatno su pomogli Martinu u njegovim odnosima s papom, ali u kontekstu ovoga rada zanimljivije je promotriti njegov odnos prema svećenicima podgorskog distrikta. Lokacija na kojoj je prvotno imenovani papinski istražitelj, otočački biskup Blaž, održao ročište, kao i svjedoci koji su na njega pozvani, otkrivaju kako je Martin Frankapan u potpunosti kontrolirao taj proces. Ono je, naime, održano u Senju, u sijelu Frankapana, a svjedoci su bili župnik i kapelan Jastrebarskog te župnik u Šipku (Sv. Jurja) i dvojica laika.²⁶ Ondje su bili relevantni župnici Jastrebarskog

²⁰ Norman HOUSLEY, *Crusading and the Ottoman Threat, 1453–1505*, Oxford, 2012., str. 119–120.

²¹ Luka ŠPOLJARIĆ, »Nikola Modruški avant la lettre: Društveno podrijetlo, akademski put i počeci crkvene karijere (uz prilog o slučaju živog mrtvaca u Senju)«, *Povijesni prilozi*, god 33, br. 46, Zagreb, god. 2014., str. 80–82; V. KLAJČIĆ, *Krčki knezovi*, str. 245–247.

²² V. KLAJČIĆ, *Krčki knezovi*, str. 248–249.

²³ CDCF 2, str. 59, dok. 56. Vidi i: Támas PÁLOSFALVI, *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman–Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden, 2018., str. 211 i Borislav GRGIN, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Zagreb, 2002., str. 85–86.

²⁴ CDCF 2, str. 54, dok. 54. Nakon osmanskog osvajanja Bosanskog Kraljevstva osmanske čete nastavile su dalje prema zapadu, sve do Senja, a frankapanski posjedi bili su teško pogođeni njihovim napadima. Vidi: Hrvoje KEKEZ, »Knezovi Blagajski i tvrđi grad Blagaj nakon osnutka Jajačke banovine 1464. godine«, *Stjepan Tomašević (1461.–1463.) – slom srednjovjekovnog Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu* (ur. Ante BIRIN), Zagreb – Sarajevo, 2013., str. 159.

²⁵ MHEZ 7, str. 452–453, dok. 428–429.

²⁶ MHEZ 7, str. 455, dok. 431. U transkriptu isprave, inače većinom nečitke, naveden je bezimni svećenik iz Brinja (de Brigna), što s obzirom na navođenje ostalih klerika vjerojatno nije točno, nego je riječ pogrešno pročitanom imenu jastrebarskog župnika. Vjerojatno se zvao Dobrinja. Župa sv. Jurja u Šipku spomenuta

i Šipka, mjesta unutar Martinove domene. Župnici pak iz spornog desetinskog okruga, onog goričkog, uopće nisu bili ni pozvani da svjedoče, što ukazuje na Martinovu namjeru da istrazi pripusti odabrane klerike pod svojom kontrolom.

Na temelju te situacije i slučaj Petrovine postaje jasnijim. Iako ne znamo kako je riješen spor oko nje, posjed je ostao u kaptolskom vlasništvu.²⁷ Međutim, sljedeći Martinov postupak vrlo je indikativan za njegov odnos prema lokalnoj crkvenoj strukturi. Naime, u lipnju 1463., dakle upravo kada se zaoštrio sukob s Kaptolom oko goričkih desetina, zatražio je od pape da sela Cvetković, Volavje, Novaki Petrovinski i Domagović, čiji je on gospodar, izdvoji iz Župe sv. Petra u Petrovini i priključi ih Župi sv. Nikole u Jastrebarskom. Razlog koji je naveo za to bila je udaljenost crkve sv. Petra od tih sela, za koju je tvrdio da iznosi pet talijanskih milja, zbog koje njihovi stanovnici navodno teško mogu doći do nje, pogotovo zimi. Crkva sv. Nikole bila im je, po njegovu kazivanju, mnogo bliže, manje od jedne milje.²⁸ Zapravo je crkva sv. Nikole mnogo bliža samo Cvetkoviću, Domagoviću malo bliža, a Novakima i Volavju jednako udaljena ili udaljenija od crkve sv. Petra. Smatram da možemo pretpostaviti kako je Martinov motiv bio osigurati da njegovi podanici ne budu pod crkvenom ingerencijom Kaptola, nego župnika pod njegovom kontrolom. Vjerojatno u njegovoj molbi nije slučajno bilo navedeno da petrovinska župa ima određene godišnje prihode od navedenih sela, za koje je on vjerojatno želio da ostanu »njegovim« župnicima.

2. Župna crkva sv. Leonarda – ubikacija i analiza intervencije Martina Frankapana

Iako smo u prethodnom poglavlju nastojali ispraviti poneke romantične predodžbe o Martinovoj pobožnosti i nesebičnosti, moramo paziti da ne odemo predaleko u suprotnom smjeru. Kako smo pokazali, Martin je bio motiviran željom za kontrolom i uspostavljanjem crkvene strukture kakva je njemu bila na korist i kakva je odgovarala ponajprije njemu. Po tome se nije razlikovao od svoje braće,²⁹ a ni od svojih predaka. Uistinu, Frankapani su svoje patronatsko pravo shvaćali ozbiljno i nisu se odricali kontrole nad crkvenim ustanovama na svojem teritoriju.³⁰ Međutim, to ne znači da se nije zaista brinuo za duhovni boljitak svojih podanika. Primjer koji ćemo u ovome poglavlju navesti može se objasniti i njegovom željom za kontrolom i težnjom prema poboljšanju dušobrižništva,

je pak u popisima župa podgorskog distrikta 1334. i 1501. godine i nalazila se kod Draganića, na mjestu današnje crkve sv. Jurja. Vidi: Josip BUTURAC, »Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine«, *Starine*, br. 59, Zagreb, 1984., str. 85.

²⁷ U desetinskim popisima iz 1501. godine navedena je kao *villa Petrowyna Capituli Zagradiensis* i 1512. kao *Petrowyna dominorum Capituli*. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), Acta Capituli Antiqua (dalje: ACA), fasc. 30, br. 8, fol. 3r i br. 9, fol. 2r.

²⁸ MHEZ 7, str. 444–445, dok. 424.

²⁹ Slično je zamiječeno u: B. GRGIN, *Počeci rasapa*, str. 86–87.

³⁰ Osim biskupije u Senju, nad kojim su sve glave obitelji dijelile vlast, Ivan je imao »svojeg« biskupa u Krku, a Stjepan i Sigismund osnovali su početkom 1460-ih »svoje« biskupije u Modrušu i Otočcu. O osnivanju potonjih biskupija vidi: V. KLAIČ, *Krčki knezovi*, str. 247 i Mile BOGOVIĆ, »Povijest biskupija Senjske i Modruške ili Krbavske. I: Srednji vijek«, *Fontes: Izvori za hrvatsku povijest*, br. 7, Zagreb, 2001., str. 28–31. Općenito o frankopanskom prakticanju patronatskog prava vidi: Mihovil BOLONIC, »Crkveni patronat na području Senjsko-modruške biskupije«, *Senjski zbornik*, br. 5, Senj, 1971., str. 219–318.

i vjerojatno su obje igrale određenu ulogu. Ovdje ćemo, dakle, navesti slučaj osnivanja Župe sv. Leonarda u Liplju.

Godine 1448. Martin Frankapan uputio je papi Nikoli V. (vladao 1447. – 1455.) molbu da odobri podjelu oprosta hodočasniciima koji će posjećivati crkvu sv. Leonarda, koju je dao sagraditi u mjestu *Lipovazo* u Zagrebačkoj biskupiji o vlastitu trošku, i to *de novo*, dakle iz temelja.³¹ Nije se, stoga, radilo o crkvi koja je postojala ranije, nego o jednoj tek ustanovljenoj. Papa je priznao Martinov čin i dodijelio toj crkvi povlasticu da hodočasnici na blagdan sv. Leonarda ondje prime oprost od pokore ako pridonesu njezinu održavanju.³² Kako se ti događaji u historiografiji ne spominju u kontekstu crkve sv. Leonarda u Liplju, prvo ćemo se posvetiti ubikaciji te crkve i podacima koje imamo o njoj kako bismo dokazali da je upravo ta crkva ona koju je Martin dao sagraditi.

Mjesto Liplje nalazi se u Gorskom kotaru, zapadno od Bosiljeva. S obzirom na njegovu poziciju i udaljenost od sjedišta biskupije, nije čudno što nije bilo očit izbor za ubikaciju crkve sv. Leonarda u Zagrebačkoj biskupiji. Na popisu župa Zagrebačke biskupije crkva sv. Leonarda u mjestu *Lyppe* prvi put se javlja 1501. godine u sklopu podgorskog distrikta Goričkog arhidakonata.³³ Među autorima koji su pokušali ubicirati taj lokalitet je i Radoslav Lopašić (1835. – 1893.), koji ga je smjestio u Liplje kod Bosiljeva.³⁴ Josip Buturac je pak u svojem radu iz 1984. godine zaključio da je riječ o mjestu Lipje kod Skakavca.³⁵ Stjepan Razum u svojem je pak radu iz 2003. godine samo preuzeo Buturčevu ubikaciju.³⁶ Najstariji od navedenih, Lopašić, bio je jedini u pravu. Ubikaciju mjesta *Lyppe* olakšava to što je popis iz 1501. godine načinjen na logičan i sustavan način.³⁷ Popisivači su crkve podgorskog distrikta navodili u velikom krugu, koji se kretao od sjeveroistoka prema jugozapadu pa natrag prema ishodištu, počevši od Sv. Ane u Gorici Svetojanskoj i završivši sa Sv. Nikolom u Jastrebarskom. Župi sv. Leonarda prethode Župa Blažene Djevice Marije u Novigradu na Dobri, Župa sv. Nikole u Lipi, Župa sv. Ivana u Sveto-Ivancima³⁸ i Župa sv. Maura u Bosiljevu, a nakon nje slijede Župa sv. Križa u Završju Netretičkom i Župa sv. Lovre u Ribniku.³⁹ Očito je da su se kretali uzvodno rijekom Dobrom, nakon čega su skrenuli

³¹ MHEZ 7, str. 135, dok. 134.

³² MHEZ 7, str. 136, dok. 135.

³³ Franjo RAČKI, »Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine«, *Starine*, br. 4, Zagreb, 1872., str. 218. To je prvi transkript popisa i u njemu su mnogi detalji izostavljeni. Suvremeniji prijepis popisa vidi: Stjepan RAZUM, »Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine«, *Tkalčić*, br. 7, Zagreb, 2003, str. 291–446, relevantno mjesto na str. 318. Vidi i B. KRČELIĆ, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, str. 31. Na potonjem je mjestu prevoditelj lokalitet *Lyppe* točno preveo kao Liplje.

³⁴ Radoslav LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane. Mjestopisne i povjestne crtice* (ur. Emilij LASZOWSKI), Zagreb, 1895, str. 70–71.

³⁵ J. BUTURAC, »Popis župa«, str. 87.

³⁶ S. RAZUM, »Popis svećenika«, str. 406.

³⁷ Sličan je logičan slijed pronašla Ana Novak proučavanjem popisa crkvi Gorskog arhidakonata. Zaključila je da je popis vjerojatno rezultat obilaska terena. Vidi: Ana NOVAK, *Gorski arhidakonat Zagrebačke biskupije u razdoblju od 1334. do 1501. godine (Povijesni razvoj crkvenoadministrativnoga područja)*, doktorska disertacija obranjena na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011., str. 45–48.

³⁸ Spomenutom 1460. godine kao selo u Zagrebačkoj županiji, ali na granici s Modruškom, na zemlji koju nastanjuju Tolići. Vidi CDCF 2, str. 39, dok. 37. Vidi i: V. KLAIĆ, *Krčki knezovi*, str. 245–246. Crkva Sv. Ivana [na zemlji] Tolića spominje se u popisu 1334. godine. Vidi: J. BUTURAC, »Popis župa«, str. 85. Smatram da Tounj, gdje ju smješta Buturac, nije vjerojatna lokacija te župe.

³⁹ S. RAZUM, »Popis svećenika«, str. 318.

prema Bosiljevu i mjestu *Lyppe* i nakon toga se preko Završja Netretičkog i Ribnika vratili na ishodište. Jedino mjesto koje bi se uklapalo u takvu putanju je Liplje, koje se nalazi nekoliko kilometara zapadno od Bosiljeva, gdje se i danas nalazi crkva sv. Leonarda.

Ta lokacija jest neobična. Valja primijetiti da je Liplje 1501. godine bilo najzapadnija župa Zagrebačke biskupije. Taj je kraj tijekom ranoga novog vijeka povremeno bio u sastavu Modruške biskupije, a 1684. godine Bosiljevo je navedeno kao jedna od njezinih župa.⁴⁰ Međutim, lokacija crkve sv. Leonarda i vrijeme pojavljivanja njezine župe u popisima potpuno se uklapa u teoriju da je njezinu crkvu sagradio Martin Frankapan oko 1448. godine. Naime, na popisu iz 1334. godine te crkve nema, što znači da je nastala nakon toga vremena. Ne pojavljuje se na popisu župa iz 1574. godine,⁴¹ kako je i Lopašić primijetio,⁴² ali to ne znači da je prestala postojati. Spominje se u urbaru dvorca Bosiljevo 1650. godine kao »Lipje pri Sv. Leonardu«,⁴³ a i kasnije, ali tada kao kapela župe Bosiljevo.⁴⁴ Jedno nedatirano pismo, vjerojatno iz druge polovice 17. stoljeća, spominje kako su se župnik Bosiljeva i župnik Lukovdola sporili oko jurisdikcije nad kapelom sv. Leonarda. Prema tvrdnjama iznesenim u pismu ta je kapela protupravno bila pripojena Modruškoj biskupiji, jer je ona od davnina (*»ab antiquo«*) pripadala Zagrebačkoj biskupiji te je donedavno bila župna crkva i gorički ju je arhiđakon vizitirao još prije stotinu i pedeset godina. Moguće je da se ovdje mislilo upravo na popis iz 1501. godine. Kako je kao senjsko-modruški biskup u pismu imenovan *»reverendissimus dominus Mariani«*, možemo rečeni spor datirati u vrijeme biskupovanja Petra Marianija (1642. – 1665.).⁴⁵

S obzirom na iznesene podatke, smijemo pretpostaviti da je crkva sv. Leonarda u Liplju upravo ona koja je navedena u popisu svećenika Zagrebačke biskupije 1501. godine. Kako u 15. stoljeću ne postoji ni jedna crkva toga titulara u Zagrebačkoj biskupiji u mjestu koje bi se zvalo *Lipovazo*, koje je navedeno u molbi Martina Frankapana iz 1448. godine, možemo s velikom sigurnošću ustvrditi da je ono identično s Lipljem, i da je ondašnju crkvu osnovao upravo on. Ime se kasnije vjerojatno mijenjalo, a možda je oblik iz 1448. godine odražavao tadašnji hipotetski naziv Lipova vas.⁴⁶

⁴⁰ Mile BOGOVIĆ (prir.), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija. Izvješća biskupa Svetoj stolici (1602–1919)*, Zagreb, 2003., str. 40–41 i 133. Tada je cijelo bosiljevsko područje opisano kao siromašno i slabo naseljeno. U vezi crkvene jurisdikcije na tom rubnom području Zagrebačke biskupije, vidi i: Mile BOGOVIĆ, »Veze Zagrebačke i Senjsko-modruške biskupije«, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića* (ur. Ivan KAMPUŠ – Juraj KOLARIĆ – Franjo ŠANJEK – Antun ŠKVORČEVIĆ), Zagreb, 1995., str. 285.

⁴¹ Ivan Krstitelj TKALČIĆ, »Prilog za povjest zagrebačkih sinoda u XV. i XVI. vieku«, *Starine*, br. 16, Zagreb, 1884., str. 129.

⁴² R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 70–71.

⁴³ Radoslav LOPAŠIĆ (ur.), *Hrvatski urbari*, sv. 1, Zagreb, 1894., str. 331.

⁴⁴ Među ostalim, u: NAZ, Protokoli – Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije (1615–1918) (dalje: Protokoli) 118/I, str. 64, 139, 161. Vidi i: Franjo ŠABAN, »Nekoji neobjelodanjeni sredovjekni i novovjekni nadpisi«, *Vjesnik Kraljevskoga hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, god. 19, br. 1–2, Zagreb, 1917., str. 49 i 60 i Ante ŠKEGRO, »Katolička zvona s osmanlijskih sahat-kula u Bosanskom ejaletu«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, god. 108, Split, 2015., str. 308–309.

⁴⁵ NAZ, Protokoli 9a/X, fol. 13. U vezi Petra Marianija vidi: Mile BOGOVIĆ, »Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci«, *Senjski zbornik* god. 42–43, Senj, 2015.–2016., str. 100–102.

⁴⁶ Na sličan su način današnji Fratrovci u blizini Liplja tijekom 17. stoljeća nazivani imenom Fratrova vas. Vidi primjerice: NAZ, Protokoli 119/II, str. 58.

Iako je neobična iz perspektive Zagrebačke biskupije, lokacija te crkve potpuno se uklapa u geografiju posjeda tadašnjih Frankapana, jer je praktički na međi Modruške županije, njihova središta moći. Glede Martina samoga, ne znamo u koji se njegov posjed Liplje uklapalo. Naime, do podjele posjeda među sinovima i unucima Nikole IV. Frankapana došlo je tek 1449. godine, i tada je Modruš i Tržan dobio Stjepan, a Martin nije naveden kao vlasnik ni jednoga sjedišta u blizini Liplja.⁴⁷ Međutim, to ne znači da ga nije posjedovao prije rečene podjele. Na temelju proksimiteta moguće je pretpostaviti da se Liplje nalazilo u sklopu posjeda Bosiljeva, gdje je navedeno u urbaru iz 1650. godine,⁴⁸ ali vlasnici dvorca Bosiljevo uopće se ne spominju tijekom prve polovice 15. stoljeća. Tek jedan podatak iz 1461. godine daje naznaku da je tada bio pod vlašću Martina nećaka Bartolomeja X.⁴⁹ Svakako je bilo u domeni Frankapana još od 14. stoljeća.⁵⁰ Međutim, znademo da Martin zaista jest imao posjede u blizini Liplja, odnosno grad Lipu na Dobri. Posjedovao ga je već 1459. godine, stekavši ga nekada ranije zamjenom za Kozaru i Vrbas,⁵¹ a kralj Matija dao ga je ponovno uvesti u posjed toga grada, kao i u sve ostale njegove posjede, kada mu ih je 1464. godine potvrdio novom donacijom.⁵² Ovime ne tvrdim da je Liplje povezano s imanjem Lipe, nego ukazujem da je Martin Frankapan imao interese na tome području i bio umiješan u tamošnje posjedovne odnose. Također je činjenica da podjelu obiteljskih posjeda iz 1449. godine ne treba shvatiti prestrogo, jer su ju sami Frankapani osporavali ili željeli izmijeniti ubrzo nakon što je izvršena.⁵³ Ne valja zanemariti ni da su između Bartolomeja i Martina postojali posjedovni sporovi, poimence kada je Martin Bartolomejevu ocu Nikoli V. založio dvorac Bakar, ali ga je ponovno protupravno zaposjeo bez vraćanja duga. Taj je spor riješen tek 1457. godine, nakon što je takva situacija trajala duže vrijeme, a Nikola je u međuvremenu i umro.⁵⁴

Kada je riječ o motivima koji su mogli potaknuti Martina da odabere upravo sv. Leonarda za titulara crkve koju je sagradio, postoji niz mogućnosti. Kult sv. Leonarda zauzima važno mjesto u pobožnostima kasnoga srednjega vijeka i nekoliko njegovih svetišta prometnulo se u hodočasnička odredišta.⁵⁵ Sveti Leonard bio je na glasu kao pomagač trudnicama pred porodom i zatvorenicima koji mole za oslobođenje. Njegov je prvi aspekt mogao

⁴⁷ CDCF 1, str. 371–372, dok. 360. Vidi i: V. KLAJČ, *Krčki knezovi*, str. 234–235.

⁴⁸ R. LOPAŠIĆ, *Hrvatski urbari 1*, str. 309, 331, 343.

⁴⁹ V. KLAJČ, *Krčki knezovi*, str. 266.

⁵⁰ R. LOPAŠIĆ, *Okolice i Korane*, str. 63–64.

⁵¹ J. STIPIŠIĆ – M. ŠAMŠALOVIĆ, »Isprave u Arhivu«, str. 590, br. 2409.

⁵² CDCF 2, str. 64–66, dok. 61.

⁵³ B. GRGIN, *Počeci rasapa*, str. 82–83.

⁵⁴ CDCF 2, str. 17–21, dok. 22. Vidi i: E. LASZOWSKI, *Gorski kotar i Vinodol*, str. 129.

⁵⁵ Ruben SUYKERBUYK, *The Matter of Piety. Zoutleeuw's Church of Saint Leonard and Religious Material Culture in the Low Countries (c. 1450–1620)*, Leiden, 2020., str. 28–73. Autor ovdje detaljno analizira evoluciju i promidžbu pobožnosti i hodočašća sv. Leonardu u Zoutleeouwu u Flandriji tijekom 14. i 15. stoljeća, čiji je vrhunac dosegnut na samom kraju srednjeg vijeka. I svetište toga sveca u Inchenhofenu u Bavarškoj doseglo je vrhunac popularnosti tijekom kasnog srednjeg vijeka. Vidi: Megan CASSIDY-WELCH, »Pilgrimage and Embodiment: Captives and the Cult of Saints in Late Medieval Bavaria«, *Parergon*, god. 20, br. 2, 2003., str. 47–70 i Steven D. SARGENT, »Miracle Books and Pilgrimage Shrines in Late Medieval Bavaria«, *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, god. 13, br. 2–3, 1986., str. 455–471. U vezi kulta sv. Leonarda u kasnom srednjem vijeku vidi i: Scott LIGHTSEY, »Chaucer's Return from Lombardy, the Shrine of St. Leonard at Hythe, and the "corseynt Leonard" in the House of Fame, Lines 112–18«, *The Chaucer Review*, god. 52, br. 2, 2017., str. 188–201.

biti od interesa Martinu Frankapanu, kojem je prva supruga, Jelena od Lipovca, umrla a da nisu imali djece, a iste te 1448. godine, kada je uputio molbu papi za dodjelu hodočasničkih oprosta crkvi sv. Leonarda oženio je Doroteju, udovicu Ivana Blagajskoga.⁵⁶ Možda se nadao da će mu potonji svetac pomoći da dobije potomstvo. Također, Martin se pri odabiru titulara za novu crkvu mogao osloniti na obiteljsku prošlost, jer je njegov daleki rođak knez Leonard bio ključan za učvršćivanje moći Frankapana na prijelazu 14. stoljeća.⁵⁷ Valja spomenuti da je na njegov odabir mogla djelovati i obližnja kapela sv. Leonarda u cistercitskom samostanu u Kostanjevici na Krki, koja je imala povlasticu podjele hodočasničkih oprosta od 1389. godine.⁵⁸

Dakle, Martin je mogao imati nekoliko motiva za izgradnju crkve sv. Leonarda. Mogli su ga na to nagnati osobni motivi, kao što je stjecanje potomstva ili afirmacija slave njegove obitelji, ali i želja za osnivanjem hodočasničkog odredišta, što je i bila svrha njegove molbe upućene papi 1448. godine. Međutim, ne može se zanemariti ni mogućnost da je želio poboljšati vjersko stanje i pristup liturgiji za stanovnike relativno izoliranog planinskog kraja. Naime, Liplje je geografski jasno definirana cjelina, odnosno dolina omeđena visokim brdima, i razumljivo je da tamošnjim stanovnicima pristup bosiljevskoj župnoj crkvi nije bio lak, posebno zimi. S obzirom na to, možda je i Martinova molba da se olakša pristup liturgiji stanovnicima sela oko Jastrebarskog barem djelomice odražavala njegove ne samo političke nego i vjerske ciljeve.

Još jedan podatak znatno osnažuje pretpostavku da je današnja crkva u Liplju upravo ona župna crkva za koju je Martin Frankapan zatražio hodočasničke oproste. Naime, prema zapisniku kanonske vizitacije iz 1683. godine, na groblju tadašnje kapele sv. Leonarda pokapalo se i pokojnike iz Župe Lukovdol, a tamošnji su vjernici po običaju bili dužni održavati polovicu krova kapele, unatoč tomu što su pripadali Modruškoj biskupiji. Prema podacima koje je vizitator dobio, takva je tradicija postojala jer je Lukovdol nekada također bio u sklopu Zagrebačke biskupije.⁵⁹ Moguće je da taj običaj odražava nekadašnji status crkve sv. Leonarda kao župne crkve, a otvara i mogućnost da ju je Martin Frankapan osnovao unutar severinskog vlastelinstva, u kojem se nalazio Lukovdol.⁶⁰ Također valja primijetiti da je položaj crkve u Liplju u odnosu na okoliš vrlo sličan onome župne crkve sv. Maura u Bosiljevu. Obje se nalaze na prominentnom, ali lako dostupnom mjestu unutar dolina u kojima su bila smještena njima pripadajuća naselja (vidi slikovne priloge).

3. Pitanje župne crkve Blažene Djevice Marije »kod Svete Ane«

Posljednji slučaj koji ćemo u ovoj analizi proučiti tiče se crkve Blažene Djevice Marije na lokaciji koju ćemo pokušati utvrditi. Naime, godine 1452. Martin Frankapan je, slično slučaju crkve sv. Leonarda u Lipju, zatražio od pape Nikole V. (vladao 1447. – 1455.) da

⁵⁶ V. KLAJČ, *Krčki knezovi*, str. 233.

⁵⁷ *Isto*, str. 110–122.

⁵⁸ Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo, dok. 1389, april 9.

⁵⁹ NAZ, Protokoli 119/II, str. 58.

⁶⁰ Severin na Kupi u to je vrijeme i nosio naziv Lukovdol. Vidi: R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 249–252 i V. KLAJČ, *Krčki knezovi*, str. 49 i 266.

Slika 1 i 2: Današnja crkva sv. Leonarda u Liplju

Slika 3: Današnja crkva sv. Ane u Gorici Svetojanskoj

do dijeli povlasticu podjele hodočasničkih oprosta crkvi Blažene Djevice Marije kod Svete Ane i pod dvorcem Lipovcem u Zagrebačkoj biskupiji (*»apud Sanctam Annam et sub castro Lippouch, Zagabriensis diocesis«*). Martin je zatražio tu povlasticu za blagdane Rođenja Blažene Djevice Marije, sv. Ane i Velikog petka, ali ju je papa odbio za samo jedan blagdan. Martin je, što je zanimljivo, naveo da ta crkva već jest hodočasničko odredište zbog čuda koja se ondje često dešavaju, a navedena je povlastica imala služiti poticanju hodočasnika na prilaganje sredstva za njezino dovršavanje

i održavanje. Međutim, ti su podatci ovdje manje važni. Ono što je ključno za našu analizu jest podatak koji Martin u svojoj molbi također navodi, a prema kojem je ta crkva u vrijeme njezina pisanja 1452. godine bila župna crkva.⁶¹ To stvara problem u shvaćanju tadašnje crkvene strukture Goričkog arhidakonata.

Prije nego što prionemo pokušaju ubikacije te župne crkve, izlučimo što o njoj možemo zaključiti na temelju Martinove molbe. O njezinu nam je položaju potonji mnogo rekao. Dao nam je podatke prema kojima se nalazila u neposrednoj blizini Sv. Ane i »pod« dvorcem Lipovcem, što ne mora označavati neposrednu blizinu, nego tek pripadnost vlastelinstvu toga dvorca. Unatoč tomu, lako je identificirati tu lokaciju jer je na rečenom prostoru samo jedna crkva posvećena tome titularu, ona u današnjoj Gorici Svetojanskoj.⁶² Taj nam podatak pomaže da suzimo moguće lokacije župne crkve Blažene Djevice Marije iz godine 1452. Međutim, odmah se javlja nekoliko poteškoća. Naime, prema popisima crkava Zagrebačke biskupije iz 1501. godine, na koji smo se ranije referirali, crkva posvećena

⁶¹ MHEZ 7, str. 218, dok. 211.

⁶² O toj crkvi vidi: Neven BRADIĆ, »Sakralna graditeljska baština Jastrebarskog i okolice«, *Jastrebarsko 1249. – 1999. 750 godina grada* (ur. Filip POTREBICA – Krunoslav MATEŠIĆ), Jastrebarsko, 2001., str. 242–244.

Blaženoj Djevici Mariji najbliža Gorici Svetojanskoj nalazila se u Mahićnom,⁶³ što je vrlo daleko od tog lokaliteta i nije se nalazilo unutar lipovačkog vlastelinstva.⁶⁴ Dakle, ta lokacija odmah otpada kao moguće mjesto crkve koju tražimo. Ako pak pogledamo dalje u prošlost, u godinu 1334., u tadašnjem popisu crkava zaista nalazimo crkvu Blažene Djevice Marije u mjestu koje bi otprilike odgovaralo lokaciji opisanoj u Martinovoj molbi. Riječ je o crkvi u mjestu Volavje, odnosno *Volaula*.⁶⁵ Međutim, na tome popisu nema crkve sv. Ane. Kako je to, dakle, moguće?

Kako bismo riješili taj problem, potrebno je prije svega proučiti lokaciju mjesta *Volaula*. Ukoliko primijenimo istu metodu kao i u slučaju crkve sv. Leonarda i pretpostavimo da je i popis iz 1334. godine slijedio logičan geografski red prilikom navođenja crkava, dolazimo do zaključka kako se ono nije moglo nalaziti na mjestu današnjeg Volavja. Naime, popis crkava podgorskog distrikta ondje počinje s najvećim mjestom na tom području – Jastrebarskim, pa skreće na sjeveroistok do kapele sv. Ivana u Gornjem Desincu, čineći kružnicu u smjeru kazaljke na satu sve do Petrovine, odakle kreće prema jugozapadu.⁶⁶ Prema tome redosljed crkva Blažene Djevice Marije u mjestu *Volaula* trebala bi se nalaziti između Prilipja i Petrovine. Ni u jednom od tih popisa nije navedena nikakva crkva koja bi odgovarala položaju današnjeg Volavja, pa ni u popisu iz 1574. godine,⁶⁷ a vidjeli smo i da je Martin Frankapan 1463. godine molio da se to mjesto priključi župi u Jastrebarskom jer ondašnji stanovnici navodno imaju otežan pristup liturgiji, što ne bi imalo smisla da se ondje nalazila crkva.

Između Prilipja i Petrovine nalazi se pak Gorica Svetojanska. Tamošnja lokacija savršeno bi se uklapala u redosljed popisa iz 1334. godine. Zaista, Josip Buturac zaključio je da su Župa Blažene Djevice Marije u mjestu *Volaula* i Župa sv. Ane identične.⁶⁸ Emilij Laszowski je pak smatrao da se Župa Blažene Djevice Marije nalazila u današnjem mjestu Volavje,⁶⁹ gdje se zaista nalazi kapela Blažene Djevice Marije Snježne.⁷⁰ Zaista bi bilo primamljivo ustvrditi da je upravo to crkva koju je Martin Frankapan spomenuo u svojoj molbi papi 1452. godine, ali nas u tome sprječavaju već spomenute kontraindikacije. Također, valja upozoriti na još jedan problem. Naime, u 14. i 15. stoljeću istodobno je postojalo više mjesta po imenu Volavje. Godine 1380., prilikom podjele lipovačkog vlastelinstva među njegovim tadašnjim vlasnicima, u sklopu toga vlastelinstva spominje se Volavje i »drugo Volavje« – *villa Volaulya* i *villa alia Volaulya*.⁷¹ To je uzrokovalo toponimsku zbr-

⁶³ S. RAZUM, »Popis svećenika«, str. 318.

⁶⁴ Popise sela lipovačkog vlastelinstva vremenski najbliže Martinovoj molbi, iz 1455. i 1464. godine vidi u: CDCF 2, str. 9–10, dok. 11 i str. 74–76, dok. 66.

⁶⁵ F. RAČKI, »Popis župa«, 218.

⁶⁶ Lokaciju kapele sv. Ivana vidi u: E. LASZOWSKI, *Povijest Desinca – Prhoća*, str. 14–15, a za istu i sve ostale crkve u krugu oko Jastrebarskog vidi: J. BUTURAC, »Popis župa«, str. 84.

⁶⁷ I. K. TKALČIĆ, »Prilog za povjest«, str. 129.

⁶⁸ J. BUTURAC, »Popis župa«, str. 84.

⁶⁹ E. LASZOWSKI, *Stara hrvatska županija*, str. 15, 19 i 53.

⁷⁰ Valja napomenuti i da su u toj kapeli pronađeni ostatci gotičkog prozora i fresaka. Vidi: N. BRADIĆ, »Sakralna graditeljska baština«, str. 273 i Anđela HORVAT, *Između gotike i baroka. Umjetnosti kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.* Zagreb, 1975., str 307–308. Vremena izgradnje kapele dotaknut ćemo se kasnije u tekstu.

⁷¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budimpešta, Diplomataikai Levéltár, Mohács Előtti Gyűjtemény, dok. 100 215.

ku na tom području, pogotovo zato što su se, kako se čini, mnoga naselja uz potok Volavčicu barem u nekom trenutku nazivala Volavje. Primjerice, 1413. godine istim se imenom nazivalo i Petrovinu (*possessionis predicti Capituli Zagrabiensis Wolavlya, alio nomine Petrowyna vocate*),⁷² a takav dvostruki naziv korišten je za taj kaptolski posjed i 1442. godine.⁷³ Sredinom 15. stoljeća zbrka je donekle razriješena dodavanjem pridjeva »Donje« i »Gornje« Volavje za posjede unutar lipovačkog vlastelinstva – 1455. godine »*Inferior Wolawlya*« i »*Superior Wolawlya*«,⁷⁴ a 1464. godine »*Volahwlya Inferior*« i »*Wolawlya Superior*«. ⁷⁵ Godine 1413., prilikom reambulacije kaptolskog posjeda Petrovine (koja je i u ovome slučaju nazvana »Volavje ili Petrovina«), naznačeno je da polje toga kaptolskog sela graniči s poljem sela Donje Volavje (*Also Wolavlya*), što jasno smješta potonje selo u današnje mjesto Volavje.⁷⁶ Iz kasnijih je izvora za postojanje Gornjeg Volavja i Donjeg Volavja znao i Laszowski.⁷⁷ Upravo su se u tom Donjem Volavju (*in possessione Inferior Wolawlya*) sastali Martin i njegov nećak Bartolomej Frankapan kako bi riješili međusoban spor oko dvorca Bakra.⁷⁸

Našem pokušaju ubikacije crkve koju tražimo pomaže to što je u popisima sela lipovačkog vlastelinstva iz 1455. i 1464. godine Gornje Volavje grupirano sa selima u blizini Gorice Svetojanske – Prilipjem i Jurjevčanima, odnosno Kupeć Dolom i Prodin Dolom. Može se s velikom sigurnošću pretpostaviti da je Gornje Volavje identično Gorici Svetojanskoj ili obližnjoj Dragi Svetojanskoj, a Donje Volavje današnjem istoimenom mjestu. Bilo bi, dakle, moguće pretpostaviti i da je crkva navedena u popisu 1334. godine do nastanka popisa 1501. godine promijenila titulara i otada se nazivala crkvom sv. Ane, koja je navedena i u popisu iz 1574. godine.⁷⁹ Međutim, crkva sv. Ane očito je 1452. godine postojala istodobno s crkvom Blažene Djevice Marije, o čemu svjedoči sama molba s kojom smo započeli ovu analizu. Štoviše, u popisu crkvenih desetina za Podgorje iz godine 1450. spominju se kmetovi crkve sv. Ane neposredno prije kmetova koji su potpadali pod Gornje Volavje (*»jobagiones ecclesie Sancte Anne ibidem prope«*).⁸⁰ Tada nije bilo specificirano je li crkva župna, ali 1489. godine već se spominje župnik Župe sv. Ane,⁸¹ a takav je spomenut i u desetinskom popisu iz prve polovice 16. stoljeća.⁸² I još jedan popis iz potonjeg razdoblja spominje kolone Svete Ane.⁸³

Situaciju dodatno zamagljuje to što se petrovinsku župu u promatranom razdoblju također moglo nazivati volavskom, kao što se dogodilo 1429. godine. Tada je u dvama doku-

⁷² Andrija LUKINOVIC (ur.), MHEZ, sv. 5: 1395–1420, Zagreb, 1992., str. 413, dok. 315 i str. 432, dok. 324.

⁷³ MHEZ 7, str. 20, dok. 25.

⁷⁴ CDCF 2, str. 10, dok. 11.

⁷⁵ CDCF 2, str. 74, dok. 66.

⁷⁶ MHEZ 5, str. 429–30, dok. 323.

⁷⁷ E. LASZOWSKI, *Stara hrvatska županija*, str. 14.

⁷⁸ CDCF 2, str. 18, dok. 22.

⁷⁹ I. K. TKALČIĆ, »Prilog za povjest«, str. 129.

⁸⁰ NAZ, ACA, fasc. 30, br. 3, fol. 5v. Zanimljivo je napomenuti da u ovom popisu nakon liste kmetovskih selišta Gornjeg Volavja slijedi popis kmetova plemića Ivana Jakovlića (*Iwani Jakowlich*), koji je naveden kao susjed lipovačkog vlastelinstva 1455. godine. Vidi: CDCF 2, str. 10, dok. 11.

⁸¹ Josip BUTURAC, *Regesta Jastrebarskog i okolice 1237. – 1919.*, Jastrebarsko, 1993., str. 25, br. 55. Isprava na koju se regist referira (NAZ, ACA, fasc. 5, br. 37) izbljednula je i vrlo teško čitljiva.

⁸² NAZ, ACA, fasc. 30, br. 4, fol. 8r.

⁸³ NAZ, ACA, fasc. 30, br. 7, fol. 6v.

mentima, nastalim u razmaku od nekoliko dana (što otklanja sumnju da je riječ o istoj instituciji), Pavao Furtini nazvan župnikom volavske crkve (*»rector parochialis ecclesie in Wolalyas«*) i župnikom crkve sv. Petra u Petrovini (*»plebanus ecclesie sancti Petri in Petrinna«*).⁸⁴ To nas upućuje na dodatan oprez prilikom istraživanja izvora. Također valja spomenuti da se u jednom desetinskom popisu iz 1483. godine spominju i selo Gornje Volavje i selo Gorica »kod Svete Ane« (*»Villa Goricha penes Sanctam Annam«*), ali sa samo tri kućanstva. To može značiti da se dotad formiralo naselje neposredno uz crkvu sv. Ane, dakle današnja Gorica Svetojanska, dok se naziv Gornje Volavje i dalje koristio za Dragu Svetojansku, udaljenu od crkve nekoliko stotina metara.⁸⁵

Prema dostupnim podacima u Gorici Svetojanskoj postojala je, dakle, župna crkva Blažene Djevice Marije najmanje od 14. do sredine 15. stoljeća, ali je sredinom 15. stoljeća postojala istodobno s crkvom sv. Ane, koja vjerojatno nije bila župna, ali se nalazila na istoj lokaciji. Tijekom druge polovice 15. stoljeća crkva sv. Ane postala je župnom crkvom, a crkva Blažene Djevice Marije više se ne spominje kao takva. Kako izvori svjedoče da nije riječ o istoj crkvi koja je promijenila titulara, logično bi bilo pomisliti da su se ondje zaista nalazile dvije crkve, od kojih je ona Blažene Djevice Marije bila starija, što je možda razlog zašto je Martin Frankapan 1452. godine bio u potrazi za sredstvima u korist njezina održavanja. I zaista, povijest župe u Gorici Svetojanskoj potvrđuje sve podatke koje donose kasnosrednjovjekovni izvori. Naime, na istome brijegu u Gorici Svetojanskoj istovremeno su stajale dvije crkve, a u 17. stoljeću čak i tri. Prema podacima koje donosi *Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata* iz 1939. godine na mjestu današnje crkve sv. Ane stajala je u 17. i 18. stoljeću crkva Blažene Djevice Marije, a malo sjevernije od nje crkva sv. Ane. Uz njih je stajala i crkva sv. Mihaela. Stara je crkva sv. Ane sredinom 18. stoljeća srušena, a njezin je građevni materijal iskorišten za popravak crkve Blažene Djevice Marije, koja je tada promijenila titulara i postala crkvom sv. Ane.⁸⁶ Međutim, u navedenom se tekstu navodi da je srušena crkva sv. Ane bila starija od tih dviju, ali se isto tako spominje da je crkva Blažene Djevice Marije navodno bila građena po nekom božanskom nadahnuću,⁸⁷ što se uklapa u tvrdnju Martina Frankapana iz 1452. godine prema kojoj se u njoj često događaju čuda.

Ako promotrimo tekst zapisnika kanonskih vizitacija na koje se spomenuto djelo oslanja, vidimo da je 1668. godine vizitator primijetio da su sve tri crkve otprilike iste veličine, odnosno nevelike. Samo je crkvu sv. Ane opisao detaljno. Za druge dvije je zamijetio da je ona Blažene Djevice Marije potpuno ruševna, a da će crkva sv. Mihaela također postati takvom ako se ne izvrše hitni popravci. Izvještaj o njima zaključio je izjavom da ih drukčije ne može opisati (*»illas describere aliter non possum«*), što vjerojatno znači da u njih zbog vlastite sigurnosti nije ulazio. Župni je dvor također bio ruševan, a ni župna crkva sv. Ane nije bila u dobrom stanju, ali su na njoj primijećeni nedavno

⁸⁴ Josip BARBARIĆ i dr. (ur.), *Monumenta Vaticana Croatica I: Camera Apostolica, Obligationes et solutiones, Camerale primo (1299–1560)*, Zagreb – Rim, 1996., str. 544, dok. 1033.

⁸⁵ NAZ, Acta loci credibilis, Serija II: 1209–1850, kutija 5: 1480–1499, br. 223.

⁸⁶ Dragutin NEŽIĆ, *Povijest župa i crkvi jastrebarskog dekanata. Uspomena na Euharistijski kongres u Jastrebarskom 12. i 13. VIII. 1939.*, Zagreb, 1939., str. 20–22.

⁸⁷ U zapisniku kanonske vizitacije iz 1732. godine stoji *»non sine signo divino (ut fertur) aedificata«*. NAZ, Protokoli 120/III, fol. 419r (str. 112).

izvršeni popravci i novi krov.⁸⁸ Čini se da je cijeli sakralni kompleks nedugo prije nego što je opis nastao prošao kroz razdoblje intenzivnog propadanja, možda uslijed ratnih događanja. Njegovo se stanje nije poboljšalo ni sljedećih godina.⁸⁹ Kako se crkva sv. Mihaela u zapisnicima vizitacija više ne spominje, možemo pretpostaviti da je srušena, a njezina građa iskorištena za popravak ostalih građevina. Tako su 1683. godine zabilježene velike promjene. Veliki su građevinski zahvati dotad izvršeni na crkvi Blažene Djevice Marije i vizitator je zabilježio da je već tada postojala namjera da ona postane župnom crkvom. Tada su vanjski radovi na njoj već bili završeni, ali unutrašnjost još nije bila uređena.⁹⁰ Godine 1704. već je imala četiri lijepo urešena oltara,⁹¹ a 1732. godine vizitator je zabilježio da je veća i ljepša od župne crkve sv. Ane.⁹² Tijekom toga vremena u potonju se crkvu očito nije mnogo ulagalo. Vizitator ju je 1704. godine zatekao u očajnom stanju te je pod prijetnjom kazne naredio izvršavanje popravaka.⁹³ Do 1707. godine bila je dodatno uništena udarom groma.⁹⁴ Stječe se dojam da se kapelu Blažene Djevice Marije cijelo to vrijeme uređivalo, a možda i koristilo kao *de facto* župnu crkvu, dok je kapela sv. Ane prepuštena propadanju. Takva je praksa i potvrđena 1735. godine.⁹⁵ Situacija da nekoliko crkava stoje jedna pokraj druge nije bila jedinstven slučaj u srednjem vijeku. Kao primjer možemo navesti Tri fare u Rosalnicama kod Metlike u današnjoj Sloveniji, gdje su već početkom 15. stoljeća jedna kraj druge stajale dvije crkve, a početkom 16. stoljeća tri.⁹⁶ Primjera takve grupacije crkava ima još i na hrvatskoj i na slovenskoj strani Kupe.⁹⁷ Posebno vrijedi navesti slučaj sakralnog kompleksa u današnjim Sveticama, koji se nalazio u relativnoj blizini Gorice Svetojanske, čiju je izgradnju također financirala obitelj Frankapan tijekom prve polovice 16. stoljeća. To ga čini nešto mlađim od kompleksa u Gorici Svetojanskoj, ali njihove su sudbine vrlo slične. Tri crkve, Blažene Djevice Marije, Sv. Katarine i Sv. Margarete, nalazile su se blizu jedna drugoj, da bi prva tijekom 17. stoljeća bila ugrađena u novoosnovani pavlinski samostan i proširena, a druge dvije prepuštene su propadanju i srušene početkom 18. stoljeća.⁹⁸

Dakle, možemo s velikom sigurnošću zaključiti da su u Gorici Svetojanskoj jedna kraj druge već u 15. stoljeću stajale najmanje dvije crkve, što je situacija kakva je potvrđena

⁸⁸ NAZ, Protokoli 118/I, str. 99–101.

⁸⁹ NAZ, Protokoli 118/I, str. 175, 221, 248.

⁹⁰ NAZ, Protokoli 119/II, str. 134.

⁹¹ NAZ, Protokoli 120/III, str. 355–356.

⁹² NAZ, Protokoli 119/II, fol. 419r (str. 112).

⁹³ NAZ, Protokoli 120/III, str. 343.

⁹⁴ NAZ, Protokoli 120/III, str. 438.

⁹⁵ NAZ, Protokoli 120/III, str. 587–589 (71–73).

⁹⁶ Vidi Judita LUX i Robert PESKAR, »Tri fare v Rosalnicah v luči najnovjših arheoloških raziskav in obnovitvenih del« *Varstvo Spomenikov – Journal for the Protection Of Monuments*, god. 40, Ljubljana, 2003., str. 27–52. Vidi i Robert PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji*, doktorska disertacija obranjena na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2005., str. 76–81.

⁹⁷ A. HORVAT, *Između gotike i baroka*, str. 289.

⁹⁸ R. LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, str. 296; Ivan JURKOVIĆ, »Vizualni identitet Stjepana III. Frankapana Ozaljskog u crkvi "Blasene Dywe Marie na Zmolcha warhu"«, *Croatica christiana periodica*, god. 42, br. 82, Zagreb, 2018., str. 7–8. Arhitektonska obilježja sačuvane crkve Blažene Djevice Marije vidi u: Zorislav HORVAT, »Gotička crkva Blažene Djevice Marije na Smolčem Vrhu – kasnija crkva pavlinskog samostana Svetice«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. 43, br. 1, Zagreb, 2010., str. 193–204.

u 17. stoljeću. Međutim, molba Martina Frankapana i ostali podatci koje smo iznijeli u ovome poglavlju ukazuju na to da je crkva Blažene Djevice Marije bila starija i da je još 1452. godine služila kao župna crkva. Takvom je vjerojatno trebala i ostati jer je Martin nastojao osigurati trajna sredstva za njezino održavanje. Njezino stanje se do početka 16. stoljeća vjerojatno pogoršalo jer se od tada crkva sv. Ane navodi kao sjedište župe. Postojanje kulta sv. Ane i Blažene Djevice Marije na istom mjestu potvrđuje i to što je Martin u molbi papi tražio da hodočasnici mogu steći oprost posjetom crkvi na blagdane Rođenja Blažene Djevice Marije i sv. Ane, kao i na Veliki petak, što ukazuje i na postojanje kulta vezanog uz potonji blagdan.

Valja savjesno spomenuti i podatak koji potencijalno slabi teoriju koju smo ovdje iznijeli. Naime, u današnjem mjestu Volavje, koje se u kasnome srednjem vijeku nazivalo Donje Volavje, stajala je kapela Blažene Djevice Marije, u kojoj su prema zapisniku kanonske vizitacije iz godine 1668. stajala dva sporedna oltara – jedan sa slikom Majke Božje Žalostne i jedan s kipovima Blažene Djevice Marije i sv. Ane.⁹⁹ Ti bi se kulturni objekti uklapali u spomenuti program podjele hodočasničkih oprosta, što ostavlja otvorenom manje vjerojatnu, ali postojeću mogućnost da je crkva za koju je 1452. godine tražena povlastica podjele hodočasničkih oprosta crkva u današnjem mjestu Volavje. Ipak, izvori ne govore u prilog tomu. Zapisnik kanonske vizitacije iz 1668. godine bilježi da je ta kapela tada zaista bila vrlo popularno hodočasničko odredište i da je puk onamo dolazio radi ispunjavanja zavjeta. Vizitator je naveo nekoliko podataka koji onemogućavaju da ju smatramo istovjetnom župnoj crkvi iz molbe Martina Frankapana. Naime, jasno ju smješta u petrovinsku župu, što znači da barem tom dijelu molbe Martina Frankapana iz 1463. godine nije udovoljeno, ili barem ne trajno. Kao što smo ranije spomenuli, on je tražio da se Volavje priključi župi u Jastrebarskom. Također, prema vizitatorovu izvještaju proštenjski dani nisu bili oni navedeni u Martinovoj molbi iz 1452. godine, nego svi marijanski i mnogi drugi blagdani, a u kapeli se čuvao kip Blažene Djevice Marije, koji se za te prilike svečano iznosio. Redovnog bogoslužja nije bilo, nego se za blagdane svećenike dovodilo i plaćalo dobrovoljnim prilozima kako bi vršili obrede.¹⁰⁰

S obzirom na navedeno, čini se da je nekada tijekom ranoga novog vijeka došlo do uzmaka u pučkoj pobožnosti i da je nekada vrlo velik sakralni kompleks u Gorici Svetojanskoj propao, dok je kapela u Volavju preuzela ulogu hodočasničkog odredišta. Potonje se dogodilo vjerojatno tijekom prve polovice 17. stoljeća jer je vizitator 1690. godine zabilježio da je ispravu kojoj su toj kapeli dodijeljeni proštenjski dani izdao zagrebački biskup Benedikt Vinković 1641. godine.¹⁰¹ To je rezultiralo velikim rastom njezine popularnosti te je već u kanonskoj vizitaciji iz 1669. godine zabilježeno da ju je narod vlastitim radom tijekom protekle godine dogradio,¹⁰² a do 1683. godine stara je zgrada postala premalenom te je bila gotovo u potpunosti srušena radi proširenja.¹⁰³ Nakon što je ponovno sagrađena početkom 18. stoljeća u njoj se, uz brojne druge prikaze svetaca, spominje čudotvorna

⁹⁹ D. NEŽIĆ, *Povijest župa*, str. 26.

¹⁰⁰ NAZ, Protokoli 118/I, str. 108–109.

¹⁰¹ NAZ, Protokoli 119/II, fol. 303v.

¹⁰² NAZ, Protokoli 118/I, str. 152.

¹⁰³ NAZ, Protokoli 119/II, str. 125.

slika Blažene Djevice Marije (*»imago miraculosa Magnae Matris in tabula«*).¹⁰⁴ Podatci ukazuju na to da status te crkve kao hodočasničkog odredišta nema veze s hodočasničkim oprostima iz 15. stoljeća, nego da je bio kasnijeg postanka, povezanog s čudotvornim kulturnim objektima.

Zaključak

Ovu smo studiju započeli ispravljanjem pogrešnog tumačenja povijesnog izvora, prema kojem je Martin IV. Frankapan ušao u povijest s pridjevkom »pobožni«. Međutim, analizom njegovih intervencija u crkvenu strukturu Goričkog arhiđakonata došli smo do zaključka da je duhovni boljitak njegovih podanika zaista mogao biti jedan od njegovih prioriteta. Ipak, tu bi tvrdnju trebalo shvatiti uvjetno, jer njegovi postupci, barem u svjetlu u kojem nam ih otkrivaju izvori, odražavaju specifičan pogled na crkvenu upravu, kakav se nije poklapao sa shvaćanjem ili preferencijama tadašnjih crkvenih vlasti.

Postupanje Martina Frankapana u slučaju sukoba oko prikupljanja desetine u Goričkom arhiđakonatu ukazuje na to da je na njega bio spreman pristati samo pod vlastitim uvjetima. Slučaj Petrovine još je radikalniji jer pokazuje da nije prezao ni pred prisvajanjem izravne kaptolske imovine, uključivši zemljišne posjede. Ipak, ako se taj slučaj iz 1442. godine kombinira sa sporom oko desetina s posjeda Steničnjaka, koji je izbio šezdesetih godina 15. stoljeća, očituje se ista tendencija. Naime, u oba je slučaja riječ o posjedima koje je Martin stekao nedavno – u prvom slučaju ženidbom s Jelenom od Lipovca, a u drugom prisvajanjem Steničnjaka nakon izumrća grofova Celjskih. Sa svojim stupanjem u njihovo vlasništvo unio je promjene u prikupljanje desetine na način da je prikupljena dobra pridržavao sebi. I dok o slučaju iz 1442. godine ne znamo je li bila riječ o svojevrsnom dogovoru s Kaptolom koji je pošao po krivu, za slučaj Steničnjaka možemo biti sigurni da jest. Naime, izvori nam otkrivaju da Martin tada nije jednostavno oduzimao Kaptolu prihode od crkvenih desetina, barem ne u početku, nego da mu je umjesto izravnog desetinjca plaćao određenu svotu novca, a prikupljena dobra, kao i dvadeset godina ranije, pridržavao sebi. U oba je slučaja spor kulminirao činom nasilja – u prvom slučaju zaposjedanjem kaptolskog posjeda Petrovine, a u drugom pljačkanjem kaptolskog posjeda Siska. Oba su slučaja nasilja bila u većoj mjeri nuspojava spomenutog spora nego njegova posljedica, a utvrđeno je da je slučaj nasilja nad sisačkim vlastelinstvom bio odvojen od sukoba oko desetina Goričkog arhiđakonata.

Događaji koje smo upravo analizirali ukazuju na postupanje Martina Frankapana u svrhu stjecanja kontrole nad crkvenom upravom na svojim vlastelinstvima. Kao što smo vidjeli, on je sve do izmirenja s Kaptolom 1464. godine dopuštao podmirivanje crkvene desetine s posjeda Steničnjaka samo pod vlastitim uvjetima, ali je njegovo postupanje završilo neuspjehom i bio je dužan isplatiti Kaptolu veliku odštetu.

Martinovo nastojanje oko kontroliranja crkvene strukture na njegovim posjedima očituje se i u slučajevima izgradnje župne crkve sv. Leonarda u Liplju i stjecanja hodočasničkih oprosta u svrhu održavanja župne crkve Blažene Djevice Marije u Gorici Svetojanskoj.

¹⁰⁴ NAZ, Protokoli 120/III, str. 186.

Kako smo uspješno dokazali da se crkve za koje je ishodio hodočasničke oproste 1448. i 1452. godine nalaze upravo u mjestima koje smo spomenuli, možemo na temelju toga donijeti nekoliko zaključaka o njegovoj crkvenoj politici, ali i o njegovoj brizi za duhovnu dobrobit njegovih podanika. Župa sv. Leonarda osnovana je na samom zapadnom rubu Zagrebačke biskupije, na izoliranom mjestu omeđenom visokim gorjem. Martinova je motivacija, dakle, mogla biti duhovna dobrobit tamošnjih stanovnika, koja je postignuta čak i ako te motivacije nije bilo, jer zapisnici kanonskih vizitacija iz 17. stoljeća svjedoče o poštovanju koje je crkva sv. Leonarda uživala i u susjednoj župi Lukovdola. Osim duhovne dobrobiti, Martin je mogao biti motiviran i tome što bi kao patron nove župne crkve mogao uspostaviti bolju kontrolu nad crkvenom strukturom toga dijela Goričkog arhiđakonata. Njegova je intervencija uspostavljanjem te župe svakako izmijenila tu strukturu i možda proširila jurisdikciju Zagrebačke biskupije na zapad.

Slučaj crkve Blažene Djevice Marije u »kod Svete Ane« mnogo je kompleksniji nego onaj crkve sv. Leonarda u Liplju, jer je bilo mnogo teže utvrditi gdje se navedena crkva nalazila. Izneseno je nekoliko dokaza prema kojima se nalazila upravo u Gorici Svetojanskoj. Također, izneseni su argumenti protiv mogućnosti da se nalazila u Volavju, gdje se danas nalazi crkva Blažene Djevice Marije Snježne. Analizom kasnosrednjovjekovnih popisa župa i desetinskih popisa Zagrebačke biskupije, te na temelju zapisnika kanonskih vizitacija iz 17. i 18. stoljeća, zaključeno je da se ta crkva nalazila na mjestu današnje župne crkve sv. Ane u Gorici Svetojanskoj. Ondje se sve do druge polovice 17. stoljeća nalazio veliki sakralni kompleks s čak tri crkve, te je možda i Martinovo ishođenje hodočasničkih oprosta 1452. godine pridonijelo njegovu uzdizanju. Međutim, crkva Blažene Djevice Marije, koja je u njegovoj molbi iz 1452. godine opisana kao hodočasničko odredište i za koju su hodočasnički oprosti ishođeni, nije se održala kao župna crkva, nego je sjedište župe još u kasnom srednjem vijeku preneseno u susjednu crkvu sv. Ane. Dotadašnja župna crkva prepuštena je propadanju i sredinom 17. stoljeća bila je u ruševinama. Međutim, isti se proces ponovio krajem 17. stoljeća, kada je crkva sv. Ane prepuštena propadanju, a crkva Blažene Djevice Marije ponovno je izgrađena još većom i ponovno je poprimila ulogu župne crkve.

Ta intervencija Martina Frankapana u crkvenu strukturu toga dijela Podgorja vjerojatno je bila motivirana željom za jačanjem već postojećeg hodočasničkog odredišta kao i održavanjem crkve za koju je moguće da je već tada bila u trošnom stanju, jer je sjedište župe uskoro nakon njegove molbe preseljeno u crkvu sv. Ane. Ti su motivi navedeni u tekstu molbe i nemamo razloga pretpostavljati da nisu istiniti. Jako hodočasničko odredište na Martinovu posjedu moglo je povećati njegov ugled i bilo mu je u interesu osigurati njegovu uspješnost.

U konačnici možemo zaključiti da se uspjesi ove analize sastoje od ubikacije dviju župnih crkava iz sredine 15. stoljeća i rekonstrukcije tijekom sukoba Martina Frankapana sa zagrebačkim Kaptolom oko prikupljanja crkvenih desetina. Martinove intervencije u crkvenu strukturu Goričkog arhiđakonata bile su provođene u svrhu uspostavljanja njegove kontrole nad njome i duhovnog boljitka tamošnjih stanovnika. Ovi primjeri pridonose ukupnoj slici odnosa svjetovnih vlastelina prema Crkvi na području Slavonije na izmaku srednjeg vijeka.

SUMMARY

INTERVENTIONS OF MARTIN FRANKAPAN IN THE CHURCH STRUCTURE OF THE GORICA ARCHDEACONRY OF THE DIOCESE OF ZAGREB IN THE MID-15TH CENTURY

This paper studies the three aspects of Martin Frankapan's interventions in the church structure of the Archdeaconry of Gorica in the mid-15th century. The first part consists of the analysis of two conflicts caused by the issue of tithes due to the Chapter of Zagreb from Martin's lordships of Lipovac and Steničnjak. The conflict over the tithes of Lipovac occurred in the early 1440s and the one over the tithes owed by the possessions of Steničnjak in the early 1460s. They were both connected with attacks on Martin's troops on the estates owned by the Chapter. Although we do not know how the conflict from the 1440s ended, the one over the tithes of Steničnjak was resolved in 1464, when Martin agreed to financially compensate the Chapter for its losses. Our conclusion is that Martin's efforts were directed towards strengthening his control over the church on his estates. This is corroborated by the fact that at one point an agreement existed between him and the Chapter regarding the tithes of Steničnjak, according to which the chapter officials did not collect the tithes themselves, but received a monetary compensation for them from Martin. The other two parts of our analysis consist of studying the cases of two churches for which Martin had obtained pilgrim indulgences – the parish churches of St. Leonard and the Blessed Virgin. The main difficulty was to determine the location of those churches. By analyzing various sources, primarily medieval tithe records and the records of early modern canonical visitations, we determined that the church of St. Leonard was located in Liplje, close to Bosiljevo, and the church of the Blessed Virgin in Gorica Svetojanska. According to the intents expressed in Martin's supplications to the pope to award the pilgrims' indulgences to these churches, Martin had constructed the parish church of St. Leonard himself, and it was his intent to maintain and elevate the role of the parish church of the Blessed Virgin, which was already established as a pilgrim destination. His construction of the church of St. Leonard altered the church structure of the westernmost part of the Diocese of Zagreb. The parish itself did not survive until the 17th century, but the church continued existing as a chapel subordinated to the parish of Bosiljevo. Martin's efforts regarding the church of the Blessed Virgin in Gorica Svetojanska probably bore fruit, as sources attest that a complex consisting of three churches existed there until the mid-17th century, but it had by then fallen into ruins. The church itself survived into the early modern times, but the parish seat was moved to the neighbouring St. Anne's church. It is likely that Martin's motives regarding both of these churches were both strengthening his control over the local church, but also improving the spiritual welfare of the local inhabitants.

KEY WORDS: *middle ages, Diocese of Zagreb, Frankapans, topography, church history*